

Klub Przyrodników

Projekt Inkubator Liderów Europejskiej Ochrony Przyrody ¹

ANALIZA STANU I POTRZEB OCHRONY PRZYRODY W DOLINIE GÓRNEJ WARTY

Anna Plichta

Lipiec 2006

¹ Projekt wspierany ze środków Unii Europejskiej programu PHARE 2003 („Organizacje pozarządowe na rzecz zrównoważonego rozwoju”). Za treść publikacji odpowiada Klub Przyrodników, poglądy w niej wyrażone nie odzwierciedlają w żadnym razie oficjalnego stanowiska Unii Europejskiej.

Wstęp

Polska znajduje się obecnie w fazie przyspieszonego rozwoju. Przystąpienie do Unii Europejskiej i szybki wzrost gospodarczy w niedalekiej przyszłości może doprowadzić do znaczących zmian w środowisku naturalnym. Wiąże się z tym bezpośrednio niebezpieczeństwo, że naturalne doliny rzeczne porastane przez łąkowe lasy i piękne kwitnące łąki podlegać będą presji jeszcze większej niż dotychczas.

Zagrożenia te powodują, że ochrona wartości przyrodniczych doliny górnej Warty jest zadaniem niezwykle ważnym i pilnym tak na całej długości rzeki, jak i w szczególnie cennych, zachowujących duży stopień naturalności, odcinkach.

Niniejsza praca wykonana w ramach projektu „Inkubator liderów europejskiej ochrony przyrody” stawia sobie za cel analizę obecnego stanu ochrony przyrody w dolinie górnej warty oraz uwidocznienie jej potrzeb, wskazanie największych zagrożeń, spraw pilnych i potrzebujących regulacji, identyfikację zagrożeń dla przyrody oraz wskazanie sposobów zachowania na przyszłość obszarów o najcenniejszych wartościach i cechach przyrodniczych .

Przeprowadzone kameralne badania terenowe miały za zadanie:

- ocenę fizjograficznych i hydrologicznych uwarunkowań doliny Warty
- ocenę stanu oraz stopnia zagrożenia szaty roślinnej i wybranych grup zwierząt
- wytypowanie obszarów o najwyższych walorach przyrodniczych oraz dużym stopniu zagrożenia
- określenie postulatów z zakresu ochrony czynnej oraz optymalnego gospodarowania przyjaznego utrzymaniu walorów fauny i flory,
- ustalenie celów i zadań strategii ochrony walorów przyrodniczych,
- określenia zadań edukacji ekologicznej w regionie,
- przedstawienie możliwości wykorzystania w warunkach doliny Warty programów rolnośrodowiskowych w celu zachowania ekstensywnych form rolnictwa.

Należy jednak zdecydowanie podkreślić, że praca ta zamyka jedynie pierwszy etap realizacji projektu. Dalsze działania zmierzające do wdrożenia jego wyników są więc konieczne. Niezbędne jest opracowanie zarówno planów ochrony wybranych części doliny rzeki, jak i programu ochrony i zagospodarowania doliny całej górnej Warty w celu skutecznej ochrony jej wartości przyrodniczych na poziomie gatunków, siedlisk i krajobrazów.

Fizjograficzna charakterystyka doliny rzeki i jej dorzecza

Warta to największy prawy dopływ Odry i czwarta pod względem długości rzeka w Polsce. Płyne z Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej do Pradoliny Toruńsko - Eberswaldzkiej, wielokrotnie zmieniając kierunek biegu. Jej koryto przebiega przez historyczne ziemie Wielkopolski i ziemi lubuskiej, zahacza też o granice z Małopolską i Pomorzem. Uregulowane górne partie rzeki przeplatają się z fragmentami zbliżonymi do naturalnych, które w różnym stopniu objęto ochroną krajobrazową i przyrodniczą. Charakterystycznym jest fakt, że największe krajowe rzeki położone są w zasięgu oddziaływania dużych aglomeracji i presji gospodarki oraz intensywnych form rolnictwa. Tak i źródła Warty znajdują się na terenie należącym do dawnej wsi Kromołów, obecnie dzielnicy Zawiercia na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej w województwie śląskim. Największymi miejscowościami leżącymi nad Wartą w obrębie województwa łódzkiego: Sieradz, Działoszyn, Uniejów, Konopnica i Burzenin. Na terenie województwa łódzkiego Warta wypływa w sąsiedztwie miejscowości Gidle, później na krótko opuszcza województwo, by znów przekroczyć jego granice w okolicach Prusicka. Teren województwa opuszcza kilkanaście kilometrów za Uniejowem na wysokości wsi Cichmiana. Największymi dopływami Warty na terenie województwa łódzkiego są Widawka i Ner.

Niniejsze opracowanie obejmuje dolinę Warty od miejscowości Działoszyn położonej na południowym krańcu województwa, aż po powstały w 1986 roku największy w Wielkopolsce nizinny zbiornik zaporowy "Jeziorsko". Obejmując w ten sposób rzekę praktycznie na całej długości województwa.

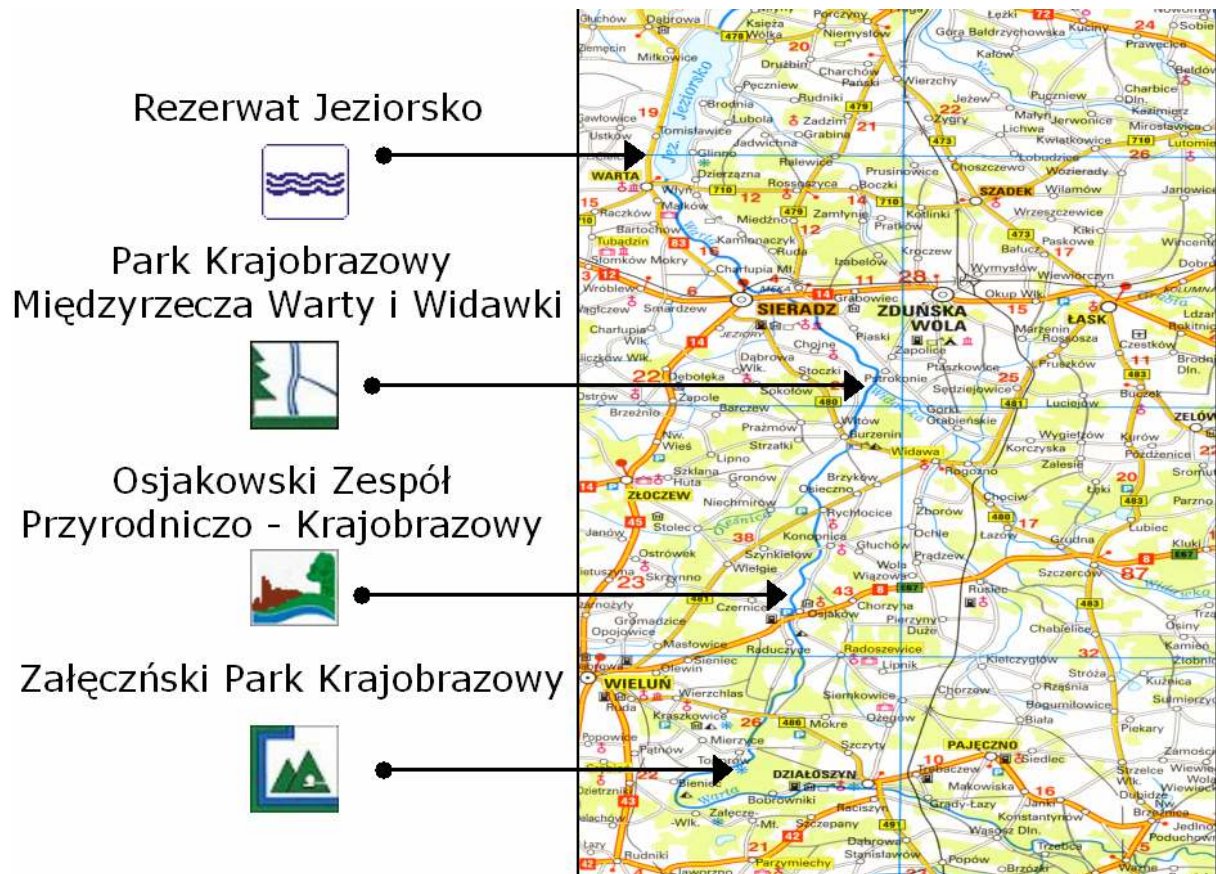
Wartości przyrodnicze doliny górnej Warty

Dolina warty jest objęta ochroną o różnym stopniu prawie na całej długości badanego terenu, jedynie krótki odcinek Chojnie – Jeziorsko, jako najmniej cenny przyrodniczo, nie jest objęty żadną formą ochrony przyrody. W skład istniejących tu form ochrony przyrody wchodzi dwa parki krajobrazowe jeden zespół przyrodniczo-krajobrazowy i jeden powierzchniowo znaczący rezerwat przyrody (Jeziorsko) (ryc. 1).

Ryc. 1

Rozmieszczenie form ochrony przyrody w dolinie górnej Warty

źródło: Atlas turystyczny Polski

Charakterystyka wymienionych Form ochrony przyrody

➤ Załęczański Park Krajobrazowy

Załęczański Park Krajobrazowy leży na pograniczu województw: łódzkiego (gminy: Działoszyn, Wierzchlas i Pątnów), opolskiego (gmina Rudniki) i śląskiego (gmina Lipie). Został utworzony w 1978 roku jako jeden z pierwszych parków krajobrazowych w Polsce i jest zdecydowanie najcenniejszym obszarem na terenie badań. Powierzchnia Parku wynosi 14.485 ha, a jego strefy ochronnej 12.328 ha. Znaczną część powierzchni Parku, około 49%, zajmują lasy. Tylko niewielkie fragmenty stanowią wartościowe, wielogatunkowe drzewostany. Dominują tu siedliska borowe, szczególnie we wnętrzu "Załęczańskiego Łuku

Warty". Zbiorowiska leśne są jednak dość zróżnicowane, a spośród 21 jednostek roślinności zaroślowej i leśnej są i takie, które posiadają wyjątkową wartość naukową i krajobrazową. Występują tu zarówno suche bory sosnowe, jak i bory bagienne, olsy i dąbrowy, nad rzekami łągi jesionowo-olszowe lub wierzbowo-topolowe. Flora Załęczańskiego Parku Krajobrazowego liczy około 1200 gatunków roślin naczyniowych, mchów i porostów. Tak liczny skład gatunkowy związany jest ze znacznym zróżnicowaniem siedlisk, który Park zawdzięcza położeniu pomiędzy wyżynami i nizinami, wapiennemu jurajskiemu podłożu, ubogim przestrzeniom pokrytym kwaśnymi plejstoceńskimi piaskami oraz naturalnej dolinie Warty. Spotykamy tu gatunki należące do wielu grup siedliskowych, jednak najliczniejsze reprezentowane są rośliny związane z siedliskami zmienionymi wskutek działalności człowieka, takie jak pola, przydroża, osiedla itp. Duży udział we florze Parku zajmują gatunki charakterystyczne dla lasów liściastych oraz roślin siedlisk łąkowych i mokradeł związanych z doliną Warty. Najbardziej charakterystyczne dla Parku, wyróżniające ten obszar w krajobrazie Polski Środkowej, są rośliny muraw napiaskowych, kserotermicznych i naskalnych. Na murawy kserotermiczne składają się liczne gatunki roślin sucho i ciepłolubnych porastających niezalesione „jurajskie szczyty”. Wiele wapieniolubnych roślin osiąga tu swe północne granice zasięgu. Znaczne powierzchnie Parku zajmują bezleśne, nieurodzajne, piaszczyste przestrzenie, na których rozwinęły się murawy napiaskowe. Na terenie Załęczańskiego Parku Krajobrazowego występują 33 gatunki roślin podlegających ochronie, w tym 21 objętych ochroną ścisłą. Naturalna dolina rzeki Warty stanowi atrakcyjne siedlisko także dla wielu gatunków ptaków znajdujących tu dogodne i bezpieczne miejsca do lęgów, żerowania i odpoczynku. Z osobliwości można wymienić trzecie nurogęsi gniazdujące w ilości kilku par w dziuplach przybrzeżnych drzew. Odnotowano tu stanowiska łęgowe gągoła a także parę łabędzi krzykliwych. Bogactwo siedlisk przyciąga wiele ptaków - łącznie w Parku odnotowano ich około 130 gatunków. Spośród występujących 19 gatunków gadów i płazów wśród nich salamandra płamista i gniewosz płamisty. Wśród ssaków można tu spotkać wiele gatunków zamieszkujących jaskinie nietoperzy, inne ciekawe gatunki to bóbr, wydra oraz chomik europejski. Najcenniejsze składniki przyrody Parku są chronione pod postacią 5 rezerwatów przyrody, 4 użytków ekologicznych i 16 pomników przyrody.

➤ Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki

Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki leży w województwie łódzkim, w obrębie gmin: Widawa, Konopnica, Burzenin, Zapolice, Sieradz, Ostrówek i Zduńska Wola. Został utworzony w 1989 roku, a jego powierzchnia wynosi 26.636 ha. Przedmiotem ochrony Parku są doliny Warty i Widawki i ich dopływów wraz z towarzyszącą tym obszarom szatą roślinną. Obszar Parku wyróżnia się w swym otoczeniu urozmaiconą rzeźbą terenu. Szczególnie malowniczo prezentują się przełomowe odcinki doliny Warty, gdzie wysokości względne stoków dochodzą do 45 m, na powierzchni ukazują się stare utwory wapienne. W obrębie dolin można zaobserwować 3 terasy akumulacyjne. Ich stoki urozmaicone są dolinkami pobocznymi różnej genezy. W strefach przystokowych widoczny jest wypływ wód podziemnych na powierzchnię w postaci licznych wysięków, młak, wycieków i źródeł warstwowo - przelewowych. Szczególne walory krajobrazowe tego terenu to głównie liczne starorzecza, obszary wydmore i torfowiska. Wyjątkowe pod tym względem są okolice Szynkielowa, gdzie rozległe torfowisko bezpośrednio sąsiaduje z wydumą śródlądową. We florze Parku reprezentowane są różnorodne grupy siedliskowe, co pozostaje w ścisłym związku z charakterem roślinności tego obszaru.. Oprócz gatunków lasów liściastych, mieszanych i borowych, liczne są tu rośliny związane z torfowiskami, wilgotnymi łąkami, szuwarami, wodami oraz innymi siedliskami podtopionymi, przynajmniej okresowo. Lasy stanowią tylko niespełna 25% ogólnej powierzchni Parku. Przeważają sztucznie wprowadzone lasy sosnowe, lecz zachowały się również niewielkie fragmenty naturalnych zespołów leśnych, takich jak: bór mieszany, bór wilgotny, bór bagienny, bór śródlądowy, bór suchy, dąbrowa świetlista, grąd niski, grąd wysoki, ols czy łęg przy-strumieniowy. Zespoły naturalnych borów bagiennych, łęgów i grądów zachowały się tylko w niewielkich fragmentach. Stwierdzono tu występowanie ponad 600 gatunków roślin naczyniowych w tym 30 gatunków chronionych: 19 całkowicie, a 11 częściowo. Rośliny rzadkie w skali kraju są tu grupą liczniejszą 154 gatunki stanowią 25% całej flory. Najliczniejsze wśród nich są gatunki muraw kserotermicznych i ciepłolubnych okrajków. Fauna parku jest stosunkowo bogata. Fauna ryb obejmuje 29 gatunków, z których najliczniejszymi są: płoć, śliz, jelec, szczupak, brzana i certa, spotyka się również węgorze. Doliny Warty i Widawki stanowią również cenną ostoję ptaków a wśród nich żurawi, zimorodków, bocianów białych, czajek czy kaczek krzyżówek. Z gadów występują tu chronione: ropucha paskówka, i zaskroniec, z ssaków na

uwagę zasługują przede wszystkim bóbr i wydra. Przyroda parku jest chroniona pod postacią 14 użytków ekologicznych, 4 rezerwatów przyrody oraz 49 pomników przyrody

➤ Osjakowski Zespół Przyrodniczo – Krajobrazowy

Osjakowski Zespół Przyrodniczo - Krajobrazowy został utworzony w 1998 r. Zlokalizowany jest na terenie gminy Siemkowice oraz gmin Osjaków i Konopnica. Ma łączną powierzchnię 2.492 hektarów. Obejmuje fragmeny doliny środkowej Warty na odcinku pomiędzy Parkami Krajobrazowymi: Załęczańskim i Międzyrzecza Warty i Widawki. Teren ZPKu stanowi cenną ostoję ptaków wodno – błotnych w regionie. Stwierdzono tu występowanie 230 gatunków ptaków, w tym 145 gatunków lęgowych. Bogata jest także tutejsza szata roślinna. Wynika to z przestrzennego kontaktu z dwoma cennymi pod tym względem parkami krajobrazowymi a także ekotonowego charakteru zespołu. Lokalne warunki przyrodnicze determinuje reżim wód Warty. W zależności od odległości od jej koryta i nasilenia oddziaływań, rozwinęły się tu charakterystyczne strefy i zespoły roślinne, współcześnie modyfikowane różnorodną działalnością człowieka.

➤ Rezerwat Jeziorsko

Rezerwat ornitologiczny w gminach Warta oraz Pęczniew, utworzony na obszarze południowej – płytkiej, cofkowej części sztucznego zbiornika wodnego "Jeziorsko". Powierzchnia rezerwatu wynosi 2.350,6 ha. Jest to największy pod względem powierzchni rezerwat na terenie województwa łódzkiego. Przedmiotem ochrony w rezerwacie "Jeziorsko" jest ostoja ptaków wodno - błotnych. Liczebność stanowisk ptaków lęgowych, ich skład gatunkowy oraz niezwykle bogata awifauna pozwalają zaliczyć ten rezerwat do ostoi ptaków o znaczeniu europejskim. Do chwili obecnej stwierdzono tu występowanie ok. 250 gatunków ptaków, w tym 150 gatunków lęgowych. W okresie przelotów, zwłaszcza jesiennego liczebność przebywających w rezerwacie ptaków przekracza 10 tysięcy osobników. Wśród tej imponującej liczby trafiają się dość często gatunki rzadkie a nawet egzotyczne, tylko sporadycznie spotykane na terenie Polski.

Krajobraz kulturowy doliny górnej Warty

Atrakcyjne krajobrazowo, malownicze tereny górnej Warty, podobnie jak doliny wszystkich większych rzek w Polsce poddawane są licznym przekształceniom. Wiele spośród licznych punktów widokowych odsłania zróżnicowanie krajobrazu od rolniczego przez wybitnie antropogeniczny po naturalne wręcz niezmienione odcinki doliny rzecznej. Przepływając przez Załęcze około 40-sto kilometrowym łukiem Warta rzeźbi w skalistym podłożu głębokie przełomy urozmaicając krajobraz wapiennych wzgórz oraz pasm morenowych wzniesień zlodowacenia środkowopolskiego. Dolina jedynie w niewielkim stopniu nosi ślady ludzkiej gospodarki, natomiast koryto rzeki jest całkowicie naturalne, dzikie, tętniące różnorodnym życiem. Załęczański Park Krajobrazowy ze względu na piękno krajobrazu, przyrodnicze bogactwo, ciekawą kulturę i wspaniały klimat posiada bardzo wysokie i zarazem najwyższe z prezentowanych w tej pracy walory krajoznawcze, dydaktyczne i rekreacyjne. Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki jest obszarem nie tak cennym jak Załęczański łuk warty ale również wartym zauważenia. Ten mało zaludniony teren, o stosunkowo słabo rozwiniętej sieci dróg i rozproszonym osadnictwie nie ma większych zakładów przemysłowych, a dominuje tu rolnicza gospodarka prowadzona przez małe i średnie gospodarstwa rolne, co jest elementem sprzyjającym zachowaniu najcenniejszych walorów przyrodniczych i krajobrazowych obszaru. Reszta badanego terenu nie prezentuje w skali kraju, wysokich wartości przyrodniczych czy kulturowych. Są one znaczne, ale w skali regionalnej. W Osjakowskim Zespole Przyrodniczo Krajobrazowym działalność turystyczna podporządkowana jest w dużej mierze zachowaniu wartości środowiska przyrodniczego i kulturowego, bowiem stanowią one głównie walory turystyczne tego terenu. Na większości badanego obszaru rozwój turystyki kuleje. Nawet w parkach atrakcje przyrodnicze nie są w żaden sposób oznakowane i przeciętny turysta nie jest w stanie do nich dotrzeć. W biurze informacji turystycznej dowiemy się, że brak jest materiałów dydaktycznych, a pracownicy są niedoinformowani. Poza terenem Dyrekcji sieradzkich parków krajobrazowych jest jeszcze gorzej. Większość okolicznych mieszkańców nie wie nawet że mieszka na terenie Zespołu Przyrodniczo Krajobrazowego ani „co to oznacza”. Dzięki czemu region znacznie traci na atrakcyjności. Drugim poważnym problemem jest zaśmiecanie terenów cennych przyrodniczo. Obszary te niestety często jawią się jako atrakcyjne do „biwakowania” okolicznym mieszkańcom w wyniku czego są często zaśmiecane. Rolnicy uprawiający rolę na terenach objętych ochroną często nie stosują się do zaleceń nie używania wysoce toksycznych nawozów sztucznych i pestycydów. Niska świadomość ekologiczna i brak informacji

turystycznej to pola, na których w dolinie górnej Warty jest jeszcze bardzo wiele do zrobienia. Odrębną kwestią jest sprawa obejmowanego przez teren badań zbiornika zaporowego Jeziorsko. Zbudowany na Warcie w latach 80-tych zbiornik służy retencji wód, wykorzystywanych następnie do celów konsumpcyjnych, przemysłowych, rolniczych i turystycznych. Przegrodzenie rzeki zaporą w miejscu spadku i utworzenie jeziora zaporowego pociągnęło za sobą najróżniejsze zmiany w układzie warunków naturalnych, zarówno powyżej jak i poniżej zapory. Zmieniły się stosunki hydrologiczne oraz mikroklimat regionu. Wokół zbiornika narosło wiele wątpliwości i nierozwiązanych problemów. Od kwestii estetycznych, krajobrazowych po ekologiczne. Zamiana rzeki w zbiornik wody stojącej i przebudowa jej struktury wpływa na nią nieodwołalnie. Nagła zmiana prędkości wody, przestoje i powstające przyduchy prowadzą do znacznych zmian trofii i modyfikują występujące tam zespoły roślinne oraz zwierzęce. Niewątpliwie Zbiornik Jeziorsko jest cennym obiektem turystycznym i wtórnie stał się miejscem lęgowym dla ogromu gatunków dzikich ptaków, jednakże zmienił on stosunkowo naturalną rzekę i oddał ją we władanie człowieka.

Stan, zagrożenia, ochrona wybranych cennych elementów przyrody górnej Warty

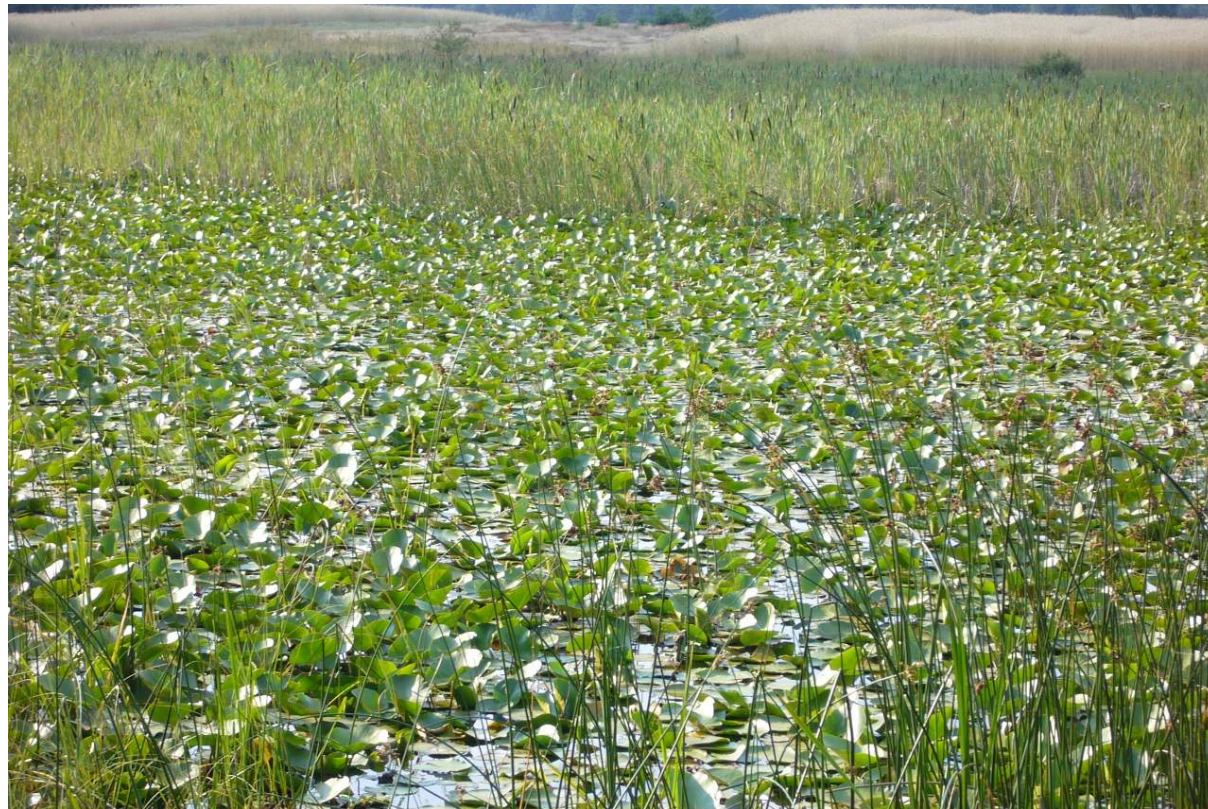
Cenne elementy szaty roślinnej doliny Warty oraz jej główne zagrożenia

Jedynym naturalnym zbiornikiem wody na wysoczyźnie (194,7 m n.p.m.) koło Bobrownik jest małe jezioro zwane "**Żabim Stawem**" (ryc. 2 i 3) Chronione jako pomnik przyrody Załęczańskiego Parku Krajobrazowego, miejsce obfituje w wiele ciekawych gatunków roślin torfowiskowych oraz związanych ze środowiskiem wodnym. Najcenniejsza jest tu liczna populacja grzybieni północnych (*Nymphaea candida*), podlegających ochronie ścisłej w Polsce. Nad zbiornikiem gnieźdzą się ptaki wodne takie jak: łyska (*Fulica atra*), wodnik (*Rallus aquaticus*), perkozek (*Podiceps uficollis*), Spotkać tu można także dzikie kaczki i bekasy kszuki (*Gallinago gallinago*). Obszary przyległe do zbiornika obfitują w wiele gatunków płazów. Występują tu prawie wszystkie krajowe gatunki płazów, samych żab jest tu kilka gatunków m.in. żaba moczarowa (*Rana arvalis*). Z innych płazów występują

ropuchy: ropucha szara (*Bufo bufo*), ropucha zielona (*Bufo viridis*), kumak nizinny (*Bombina bombina*), grzebiuszka ziemna (*Pelobates fuscus*), traszka zwyczajna (*Triturus vulgaris*). Niestety teren wokół pomnika nie należy do najczystszych, dodatkowo widoczne są tu ślady po ogniskach i innych formach spędzania wolnego czasu przez okoliczną ludność. Najwidoczniej forma ochrony w postaci pomnika przyrody dla tego obiektu nie jest wystarczająca. W okolicach obiektu postawiono kontener na śmieci ale nie wydaje się to być najlepszym i możliwym rozwiązaniem. Proponuje się zatem połączenie wspomnianego pomnika przyrody z pobliskim cennym torfowiskiem przejściowym "Suchy Ług", chronionym dotychczas też w postaci użytku ekologicznego, w formie ochrony rezerwatowej oraz zakazanie biwakowania w pobliżu tego niezwykle cennego obiektu przyrody. Ponadto dobrym pomysłem wydaje się zorganizowanie akcji edukacyjnej dla okolicznej młodzieży. Sama młodzież tworząc np. tablice informujące dlaczego nie powinno się zakłócać życia zwierząt i roślin „Żabiego stawu” będzie miała okazję zmiany podejścia do obiektu i poszerzenie swojej świadomości ekologicznej.

Ryc. 2

Populacja Grzybieni północnych na Żabim stawie

Ryc. 3

Kontener na śmieci obok Żabiego stawu

1995 roku dla zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych muraw i zarośli kserotermicznych, w pobliżu Wielkiej Wsi w gminie Burzenin na terenie Parku Karjobrazowego Miedzyrzecza Warty i Widawki utworzono Rezerwat florystyczny **"Winnica"** (ryc. 4 i 5) Rezerwat zajmując powierzchnię 1,54 ha obejmując skarpe z odkrywką margla jurajskiego i porastającymi ją z murawami i zaroślami kserotermicznymi. Występujące tu ciepłolubne rośliny, związane z podłożem wapiennym stanowią jedyne w środkowej Polsce stanowisko murawy kserotermicznej o wyglądzie stepu kwietnego. Niższe partie skarpy pokrywają gęste zarośla śliwy tarniny (*Prunus spinosa*), róży dzikiej (*Rosa canina*), ligustru pospolitego (*Ligustrum vulgare*) oraz wiązu polnego (*Ulmus campestris*) z dużym udziałem okazów formy korkowatej. W prześwitach i wyższych partiach skarpy rozwinęły bogate florystycznie murawy kserotermiczne. Pomimo niewielkiej powierzchni rezerwatu jego flora jest bardzo bogata. Występują tutaj : gorysz pagórkowaty (*Peucedanum oreoselinum*), pajęcznica gałęzista (*Anthericum ramosum*), czyściec kosmaty (*Stachys germanica*), głowienka wielkokwiatowa (*Prunella grandiflora*), rumian żółty (*Anthemis trinctoria*), wiazówka bulwkowa (*Filipendula hexapetala*), pierwiosnka lekarska (*Primula*

officinalis), kłosownica pierzasta (*Brachypodium pinnatum*) oraz wiele innych rzadkich gatunków roślin. Ze względu na rzadkość występowania miejsc o takim ciepłolubnym charakterze, rezerwat ten stanowi unikat w środkowej części kraju nawiązując do podobnych miejsc w dolinach innych dużych rzek Polski. Teren rezerwatu jest przykładem sukcesji w kierunku zbiorowisk zaroślowych. Całość otoczona jest dość zwartą ścianą krzewów będącą barierą buforową dla znajdujących się wewnątrz muraw kserotermicznych. Obecny stan Rezerwatu pozostawia jednak wiele do życzenia. Bujnie rozrastająca się tarnina i dereń świdwa w mniejszym stopniu głów jednoszyjkowy i szakłak rozrosły się tak znacznie, że stanowią zagrożenie dla muraw. Powinny być one usuwane na określonej powierzchni kilka razy do roku, jednak brak aktualnego planu ochrony dla rezerwatu i zalecenie to nie jest realizowane. Konieczne jest zatem stworzenie aktualnych planów ochrony zarówno dla tego jaki i wszystkich rezerwatów Parku Międzyrzecza Warty i Widawki a także Załęczańskiego Parku Krajobrazowego, które straciły ważność po zmianie ustawy o ochronie przyrody. Zaniedbania w czynnej ochronie rezerwatów takich jak Winnica mogą doprowadzić do utraty wielu cennych fitocenoz. Bez ingerencji z zewnątrz rośliny kwiatowe Winnicy mogą zastraszająco szybko wyginać. W przeszłości wycinka drzew i krzewów nie była potrzebna, gdyż rolę reduktora odgrywały zwierzęta domowe spասane w miejscach takich jak to, proponuje się zatem przywrócenie wypasu kóz na terenie Rezerwatu po uprzednim mechanicznym usunięciu krzewów dzięki czemu możliwe będzie utrzymanie muraw w zadowalającym stanie.

Ryc. 4 Rezerwat Winnica

Ryc. 5

Rezerwat Winnica

Utworzony na obszarze doliny środkowej Warty na pomiędzy Parkami Krajobrazowymi: Załęczańskim i Międzyrzecza Warty i Widawki Osjakowski Zespół Przyrodniczo Krajobrazowy jest najmniej zbadanym objętym ochroną obszarem nad Wartą w województwie łódzkim. Brak tu jakichkolwiek opracowań przyrodniczych, jedynym dostępnym dokumentem jest Rozporządzenie Wojewody Sieradzkiego o utworzeniu Zespołu przyrodniczo krajobrazowego i opisujące jego granice (załącznik 1). Konieczne jest najszybsze przeprowadzenie inwentaryzacji i waloryzacji przyrodniczej terenu ZPK oraz stworzenie aktualnego planu ochrony dla tego obszaru. Podczas wizji lokalnej teren ten jawi się jako cenny i stosunkowo naturalny. Łącząc dwie obszarowo znaczące formy ochrony przyrody pełni ważną rolę lokalnego korytarza ekologicznego, pozwalając na swobodną migrację gatunków na całej długości rzeki pomiędzy parkami krajobrazowymi stanowi dodatkowo cenną ostoję ptaków wodno – błotnych w regionie.

Fauna doliny Warty oraz jej główne zagrożenia

Rezerwat awifauny „Jeziorsko”

Jednym z niewielu pozytywnych aspektów budowy zbiornika „Jeziorsko” jest jego pozycja wśród najbardziej znaczących obiektów w kraju pod względem awifauny. Zbiorniki zaporowe bardzo chętnie zasiedlane są przez ptaki wodno-błotne, a skala tego zjawiska w przypadku Jeziorska znacznie odbiega od średniej. Znaczenie ma tu lokalizacja zbiornika, dolina Warty stanowi jedną z ważniejszych tras migracji ptactwa. Ponadto Jeziorsko to akwen powierzchniowo bardzo duży, żaden inny zbiornik w Polsce nie został wybudowany na odcinku rzeki o tak małym spadku. Coroczne wahania poziomu wody, wynikające z eksploatacji sprawiają, że przeszło połowa jego powierzchni raz jest lądem a raz wodą. I tak np. przez całe lato i jesień poziom wody wolno lecz stale opada, odsłaniając coraz to nowe połacie błota, w którym żyje ogromna ilość drobnych bezkręgowców. Ich obfitość zwabia niezliczone stada migrujących ptaków, mających tu możliwość wypoczynku oraz zgromadzenia energii do dalszego lotu. W okresie przelotów, zwłaszcza jesiennego liczebność przebywających w rezerwacie ptaków przekracza 10 tysięcy osobników. Dla ptasich lęgów najważniejsza jest natomiast strefa, gdzie wody Warty zaczynają napełniać zbiornik, czyli tzw. cofka. Szuwary, łożowiska, podtopione kompleksy wierzbowych zakrzaczeń oraz liczne, zarośnięte wysepki to świetne tereny lęgowe wielu, często bardzo rzadkich gatunków ptaków. Wśród gatunków rzadkich zakładających gniazda należy wymienić: gęś gęgawę (*Anser anser*), mewę małą (*Larus minutus*), srebrzystą (*Larus argentatus*), pospolita (*Larus canus*), bataliony (*Philomachus pugnax*) i podróżniczka (*Luscinia svecica*). Licznie gnieźdzą się tutaj kaczki: krzyżówka (*Anas platyrhynchos*), płaskonos (*Anas clypeata*), czernica (*Aythya fuligula*), głowienka (*Aythya ferina*) oraz perkozy: dwuczuby (*Podiceps cristatus*) i rdzawoszyi (*Podiceps griseigena*). Duża obfitość ptactwa oraz ryb sprawiła, iż w okolicy zalewu obserwuje się: rybołowa (*Pandion haliaetus*), orlika krzykliwego (*Aquila clanga*), sokoła wędrownego (*Falco peregrinus*) oraz orła bielika (*Haliaeetus albicilla*), który w związku z dużą obfitością pokarmu, obrał sobie za miejsce gniazdowania znajdujący się w niewielkiej odległości od zalewu kompleks leśny. Postuluje się aby wszelkie przebudowy i modernizacje zbiornika były recenzowane przez zespoły fachowców ze szczególnym wskazaniem na pracowników naukowych Uniwersytetu Łódzkiego prowadzących od wielu lat szczegółowe badania awifauny na tym terenie.

Dudek- ptak rzadki w Europie

W roślinności Załęczańskiego Parku Krajobrazowego, przeważają zbiorowiska półnaturalne i antropogeniczne. Występują tu wszystkie fazy sukcesji - od luźnej murawy do zwartego lasu. Mimo zmian w ciągu ostatnich kilkuset lat, zachowana została różnorodność środowiska i wiele cech naturalnych wraz z resztkami naturalnych fitocenoz i flory. Mają one nieocenioną wartość naukową, choćby ze względu na ciekawe i piękne zakątki, będące rajem dla wielu rzadkich gatunków. Jednym z występujących tu cennych gatunków ptaków jest **dudek** (*Upupa epops*). Dla tego gatunku terenów ekstensywnie użytkowanych Załęczański Park Krajobrazowy stwarza duże szanse rozwoju. Naprzemiennie obok siebie występują tu porastane starymi wierzbami tereny wilgotne, stanowiące cenne miejsca lęgowe oraz wyżej położone murawy napiaskowe, idealnie nadające się na miejsca żerowania dudków. Jedno z takich miejsc znajduje się w okolicach Bobrownik (ryc. 6). Ponieważ brak jest dokładnych opracowań na temat awifauny Załęczańskiego Parku Krajobrazowego konieczne jest wykonanie badań naukowych celem określenia dokładnej ilości par lęgowych dudków na terenie Parku i ewentualnego zaproponowania formy ich ochrony. Jako przyczynę spadku liczebności, tego objętego ochroną ścisłą gatunku, podaje się intensyfikację rolnictwa. Dlatego też postuluje się wprowadzenie zakazu zamiany łąk i pastwisk na grunty orne oraz doprowadzenie w dalszej perspektywie do zmniejszenia areалу istniejących gruntów ornych poprzez wdrożenie programów rolnośrodowiskowych dla terenów, gdzie stwierdzone zostanie występowanie gatunku.

Ryc. 6 Stare wierzby w Bobrownikach

Cenne gatunki Naturowe - Bóbr i Wydra

Ślady wydr (*Lutra lutra*) jak i bobrów (*Castor fiber*) obecne są w poszczególnych miejscach na całej długości badanego terenu. Jednakże w parkach jak i poza nimi nadal są to zwierzęta rzadkie a ze względu na ich status ochrony międzynarodowej i objęcie dyrektywa Uni powinny być szczególnie dobrze chronione.

Wydra to poważny problem nie tylko dla hodowców, ale także dla wędkarzy. Te sympatyczne zwierzęta są na swoje nieszczęście rybożerne, a wzmożony rozród i wzrost liczebności na przestrzeni ostatnich lat spowodował wzmożoną negatywną reakcję wędkarzy i właścicieli stawów hodowlanych. Wydra jest pod ochrona ale nie zniechęca to wędkarzy do działań eliminujących ten gatunek z ekosystemu. W wywiadzie społecznym wielu z nich chwaliło się swoimi dokonaniem w zwalczaniu wydry. Problem jest poważny i konieczne jest podjęcie działań celem zmiany nastawienia ludzi to tak cennego i rzadkiego gatunku w nadwarciańskich rzekach. Podobnie sprawa ma się z Bobrem do którego stosunek społeczny w całej Polsce jest raczej negatywny, szczególnie w kręgach gospodarstw wiejskich. W przypadku obu tych gatunków proponuje się promowanie edukacji ekologicznej mającej na celu uświadomienie zarówno dzieciom jak i dorosłym wagi różnorodności biologicznej rzek i roli jaką spełniają w nich wydra i bóbr. Ważna jest także próba zmiany nastawienia lokalnych społeczności w kierunku dostrzeżenia plusów płynących z posiadania na swoim terenie gatunków cennych i chronionych. Także skierowania ich działalności w stronę programów rolnośrodowiskowych lub agroturystyki. Dodatkowo w przypadku obu gatunków zaleca się przeprowadzenie badań populacyjnych oraz określenie tendencji dynamicznych gatunków w dolinie górnej Warty gdyż takowych obecnie opracowań brak.

Zadania dotyczące obszarów prawnie chronionych w dolinie górnej Warty

- Opracowanie aktualnych planów ochrony parków krajobrazowych, rezerwatów (uwzględniających zawarte w niniejszej pracy postulaty) z udziałem pracowników naukowych UŁ prowadzących od wielu lat szczegółowe badania terenowe w dolinie Warty
- Plany ochrony rezerwatów przyrody oraz parków krajobrazowych powinny być recenzowane (przez zespoły fachowców).

- Dokonanie inwentaryzacji i waloryzacji Osjakowskiego Zespołu Przyrodniczo Krajobrazowego oraz opracowanie dla niego szczegółowego planu ochrony.
- Odstąpienie od tworzenia nadmiernej liczby użytków ekologicznych na rzecz prawnego zabezpieczenia wszystkich starorzeczy, wydm, ocalałych płatów torfowisk przez odpowiednie zapisy w planach ochrony parków krajobrazowych i szeroką działalność edukacyjną prowadzoną wśród lokalnej społeczności przez zarządy parków krajobrazowych. Szczególnie dotyczy PMWiW
- Ewentualne próby renaturyzacji gatunków rzadkich i zagrożonych poprzedzone wnikliwą ekspertyzą przyrodniczą uwzględniającą zarówno stan obecnych walorów, jak i wszelkie, negatywne skutki.

Zadania dotyczące monitoringu przyrody

- Uwzględnienie unikatowych walorów florystycznych i ornitologicznych doliny Warty szczególnie okolic Załęczańskiego Łuku Warty w kompleksowym systemie monitoringu przyrody ożywionej. Obszar Natury 20000 wynika z dyrektyw Unii Europejskiej (dyrektywa 92/43 w sprawie ochrony siedlisk naturalnych dzikiej fauny i flory, dyrektywa Rady 79/409/EEC w sprawie ochrony dzikiego ptactwa).
- Wdrożenie Programu Monitoringu Przyrody Doliny Warty koordynowanego przez różne ośrodki naukowe przy współpracy z Działem Monitoringu Przyrody, który do tego celu powinien być stworzony przy zarządzie nadwarciańskich parków krajobrazowych.
- Monitoring stanu i zagrożeń walorów przyrodniczych prowadzony w odstępach 10-letnich na obszarze całej doliny w celu określenia długoterminowych tendencji oraz monitoring ciągły (coroczny) na wytypowanych powierzchniach próbnych w celu określenia bieżących tendencji w szacie roślinnej i zespołach zwierząt.

Ogólne zalecenia ochronne w dolinie górnej Warty

Zadania długookresowe i prawno-administracyjne w zakresie ochrony walorów przyrodniczych doliny Warty:

1. Zadania dotyczące ochrony koryta rzeki

- Wprowadzenie zakazu budowy w korycie Warty zbiorników dużej retencji, odstąpienie od ewentualnej przebudowy zbiornika „Jeziorsko”, ale również zakaz kopania zbiorników małej retencji w całej dolinie Warty
- Wprowadzenie zakazu trwałych ogrodzeń do 30 m od brzegów Warty oraz do 10 m od brzegów pozostałych rzek i wszystkich starorzeczy.
- Zaniechanie wszelkich zabiegów gospodarczych (koszenie, orka, wypas) w nadrzecznym pasie o szerokości od 50 do 200 m od rzeki – w zależności od lokalnych uwarunkowań, w celu uruchomienia procesów spontanicznej sukcesji wtórnej dla odtworzenia nadrzecznych lasów łęgowych wzdłuż całej Warty
- Przywrócenie koszenia lub wypasu na porzuconych łąkach i murawach, z wyjątkiem powyżej wskazanego pasa nadrzecznego.

2. Zadania dotyczące ochrony starorzeczy oraz środowisk podmokłych

- Egzekwowanie prawnego zakazu wyrzucania opakowań po pestycydach i nawozach sztucznych do lokalnych zagłębień, rowów i cieków, jako wyjątkowo szkodliwych dla normalnego przebiegu cyklu reprodukcyjnego płazów.
- Wprowadzenie zakazu zamiany starorzeczy i lokalnych obniżień terenowych w zbiorniki rekreacyjne, odstożniki ścieków oraz wysypiska odpadów stałych.
- Wprowadzenie zakaz wylewania gnojowicy na obszarze całej doliny Warty oraz przyległych obszarach pozadolinowych w granicach wszystkich gmin.
- Wprowadzenie zakazu jakichkolwiek zmian stosunków wodnych w olsach i torfowiskach niskich na obszarze całej doliny Warty

3. Zadania dotyczące ochrony lasów

- Wprowadzenie zakazu wycinania lasów i zadrzewień łęgowych w pasie 50–200 m od rzeki.
- Uznanie wszystkich lasów w dolinie Warty, włącznie z krawędziami doliny, za lasy ochronne (glebochronne i wodochronne).

- Wprowadzenie zakazu usuwania martwych, dziuplastych oraz starych drzew, bez względu na to, czy spełniają kryteria pomnika przyrody.
- Objęcie ochroną prawną wszystkich starych płatów łągów wiązowo-jesionowych i wierzbowo-topolowych, jako najsilniej zagrożonych wycięciem lub kradzieżą drewna. Dotyczy to w szczególności 20-sto metrowej szerokości łągów wierzbowo-topolowych w okolicach Bobrownik oraz łągów wiązowo-jesionowych w okolicach Działoszyna.

4. Zadania dotyczące budownictwa i działań gospodarczych

- Zwolnienie od podatku terenów zalewowych, ale pod warunkiem wykorzystania ich wyłącznie jako łąki kośne lub pastwiska.
- Zniesienie odszkodowań za uprawy oraz zabudowania zlokalizowane na terasach zalewowych.
- Dążenie do dogęszczanie zabudowy poprzez budowanie nowych budynków pomiędzy lub w pobliżu już istniejących
- Wprowadzenie zakazu wszelkiej zabudowy na terenie tarasu zalewowego
- Zakaz stosowania pestycydów I–III klasy toksyczności na terenie wszystkich gmin nadwarciańskich
- Wprowadzenie zakazu zamiany łąk i pastwisk na grunty orne
- Wprowadzenie zakazu zalesiania rozległych, piaszczystych muraw, pomimo ich wtórno(antropogenicznego) pochodzenia.
- Przeciwdziałanie próbom intensyfikacji rolnictwa na obszarze całej doliny Warty, m.in. przez system odpowiednich rekompensat finansowych na rzecz utrzymania rolnictwa ekstensywnego programy rolno-środowiskowe Unii Europejskiej.
- Promowanie rolnictwa ekologicznego na kompleksach dobrych gleb (I–IV klasy bonitacji) – dotyczy głównie obszarów sąsiadujących z doliną Warty.

Podsumowanie

Dolina rzeczna, w szczególności ta mało zmieniona, o reżimie zbliżonym do naturalnego, jest jednym z najcenniejszych przyrodniczo obszarów i niezastąpionym korytarzem ekologicznym. Meandrująca rzeka z rozległą doliną wokół niej oraz skarpami różnego nachylenia zapewnia pełną obfitość siedlisk dla mieszkającej tam fauny i flory. Przy

wysokich stanach wody rzeka rozlewa się swobodnie po dolinie, zamieniając ją w ten sposób w istną mozaikę ekosystemów. Bogactwo różnorodności naturalnej doliny rzecznej jest ogromne, znajdujemy tu lasy łęgowe, torfowiska, starorzecza, wilgotne i suche łąki, olsy oraz grądy. Miejsc takich pozostało już niestety niewiele. Nie wolno bowiem zapominać, że dolina rzeczna od zawsze była i będzie miejscem życia i gospodarowania człowieka. Niestety dobro człowieka i dobro przyrody zbyt często jest postrzegane jako dwie zupełnie przeciwstawne sprawy. Stosowane od wieków podejście polegające na "ujarzmianiu" rzek i zdobywaniu tym sposobem przestrzeni życiowej dla człowieka spowodowało duże i wręcz nieodwracalne straty w ekosystemach rzek i ich dolin. Dziś pozostaje nam już tylko chronić te doliny rzeczne które wykazują jeszcze choć nikły stopień naturalności. Niniejsze opracowanie miało na celu analizę stanu przyrody w dolinie górnej Warty jako jednej z największych i najcenniejszych rzek w Polsce. Starano się przedstawić tu największe potrzeby ochrony przyrody i dać wskazówki do dalszego postępowania. Zaproponowane działania mają służyć nadrzędnemu celowi jakim jest ochrona i wzmocnienie funkcji doliny Warty, jako korytarza ekologicznego. Zaprezentowane propozycje ochrony walorów przyrodniczych doliny Warty obejmują różnorodne zadania w zakresie zachowania obecnych walorów. Z całą pewnością nie wszystkie aspekty zagrożenia doliny Warty zostały ostatecznie rozstrzygnięte, ale zawarte tu postulaty mogą stanowić podstawę do dalszych działań w dziedzinie ochrony przyrody nad górną Wartą.

Podsumowując jako priorytetowe należy wymienić następujące sposoby wykorzystania doliny Warty:

- zachowanie środowiska przyrodniczego do pełnienia funkcji korytarza ekologicznego, miejsce do podstawowych badań naukowych w zakresie struktury i funkcjonowania ekosystemów i fizjocenozy doliny dużej rzeki nizinnej
- obszar ekoturystyczny oraz do edukacji przyrodniczej na wszystkich poziomach (zielone szkoły oraz terenowe zajęcia dydaktyczne dla studentów biologii i ochrony środowiska); kanalizowanie ruchu turystycznego – strefowanie
- obszarów do różnego typu turystyki przy czym zakazanie jej na najbardziej wrażliwych obszarach;
- agroturyzm przed tworzeniem ośrodków wczasowych i wyprzedażą gruntów na działki letniskowe;
- rolnictwo ekstensywne: ekstensywny wypas muraw zamiast ich zalesiania,

Realizacja zadań i priorytetów

W realizacji wymienionych zadań i priorytetów powinny uczestniczyć największe, pozarządowe organizacje ekologiczne działające na terenie dorzecza Warty. Należy tu m.in. wymienić te, które już rozpoczęły konkretne działania na rzecz ochrony walorów przyrodniczych doliny Warty oraz ochrony wód powierzchniowych w dorzeczu tej rzeki, a mianowicie:

- Klub Przyrodników
- Nadwarciański Gród
- Sugeruje się zaproszenie do współpracy Ośrodka Działań Ekologicznych „Źródła” jako jednostki wykwalifikowanej w społecznej edukacji ekologicznej
- Pracowników Uniwersytetu Łódzkiego
- oraz studentów w szczególności członków Studenckiego Koła Ochrony Przyrody SKNOP działającego przy Wydziale Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego.

Działacze wymienionych organizacji pozarządowych powinni ściślej współpracować z różnymi służbami samorządowymi i rządowymi odpowiedzialnymi za ochronę przyrody na szczeblu gminnym, powiatowym i wojewódzkim, a także krajowym, włączając w to administrację Lasów Państwowych z nadwarciańskich nadleśnictw.

Dokumentacja fotograficzna

Łęgi w Bobrownikach

Stara wierzba w Bobrownikach

Łęgi nad Wartą

Rezerwat Winnica

Rezerwat Winnica

Działoszyn nad Wartą

Żabi staw

Łąki nad Wartą- okolice Żabiego stawu